

Софија ГЕОРГИЕВСКА

УДК: 329.78:005.53(497.7)“2014/2016”
Изворен научен труд

МЛАДИНСКИ ПОЛИТИКИ И УЧЕСТВО НА МЛАДИ

Кратка содржина

Преку ова истражување се дава приказ на постоечките разлики во перцепциите на младите за квалитетот на живот, можностите кои ги имаат младите, како и начините на кои младите ги прават изборите што најмногу влијаат на нивната иднина како образование, струка и лична надоградба, а поврзани со она што го нуди нивната средина. Истражувањето прави преглед на најголемите предизвици со кои се соочуваат младите во различни средини на национално ниво, а преку анализа на добиените податоци, истражувањето гради компаративна слика на перцепциите за можностите во животот на младите во помалите и поголемите населени места во нашата држава.

Младите на возраст од 15 до 29 години, кои се целна група на ова истражување, се категорија на граѓани на која државата ретко гледа издвоено од другите категории на граѓани. Дури и кога станува збор за креирање на политики наменети за младите, државата почесто има унифициран пристап наместо да ги стави во перспектива потребите на младите со различна заднина, како што се младите од рурални средини и помали градови, младите со попреченост и младите од семејства со ниски приходи.

Имајќи го ова предвид, лесно е да се претпостави дека младите по чии „мерки“ не се носат политики и решенија имаат помалку избори кога се во прашање образовните можности, понатаму можностите за лична надоградба и напредок, можностите за себеизразување, како и учество во културни настани.

Недостатокот од соодветно креирани политики за млади, во областа на образованието, вработувањето или пак социјалната заштита, ниската функционалност на институциите, придонесуваат за зголемување на степенот на младинско иселување од Република Северна Македонија. Иселувањето, незадоволството, како и недостатокот од комуникација за активно вклучување на младите во демократските процеси, се дел од факторите кои влијаат на стагнацијата на социјалниот капитал на младите во нашата земја во текот на последните десет години¹. Отсуството на современи политики, стратегии и документи кои ќе ја унапредат позицијата на младите, преку нивно ефективно вклучување во донесување одлуки во образовниот процес, на локално и национално ниво е нешто што низ годините се провлекува како предизвик на образовните, локалните и националните власти.

¹ 10 години статус кво, Истражување за социјалниот капитал на младите, Младински образовен форум, 2020 година.

Вовед

Последните промени и унапредувања во областа на младинското вклучување, консултирање и активирање во процеси на донесување одлуки од страна на младите се забележуваат во бранот на промени кои ги предизвикаа студентските и средношколските протести во периодот 2014-2016 година. Ова беше основа за отпочнување на промената во системското вклучување на младите во донесување на одлуки во рамки на високообразовните институции (преку донесување на новиот Закон за високо образование), претходеше на креирањето на Законот за младинско учество и младински политики, како и одново отворање на прашањето за измени во Законот за средно образование (кои ќе гарантираат учество на средношколците во донесување одлуки во рамки на училиштата и образовниот процес).

Уште една значајна околност која има сериозно влијание на состојбата и позицијата на младите во Република Северна Македонија е КОВИД-19 кризата што се провлече во сите сегменти на општественото живеење. Во овој период младите беа една од најпогодените групи граѓани. Почнувајќи од целосната промена на образовниот процес, сериозно отежнување на позицијата на (воопшто лицата) младите со попреченост², зголемување на младинската економска нестабилност и недостаток од институционална поддршка која на младите им е потребна, се само дел од предизвиците кои кризата ги донесе за младите, а на кои допрва треба да им се најдат соодветни системски решенија.³

Голем број истражувања покажуваат дека младите вклучени во активности во локалната заедница имаат повеќекратна придобивка: психолошка, социјална и когнитивна. Од друга страна пак, 90 % од младите во Северна Македонија никогаш не биле дел од граѓанска/невладина организација или иницијатива која работи на проблеми поврзани со општеството, додека само 20 % од нив можат да се замислат во иднина да се приклучат на некоја од активностите на граѓанска/невладина организација или иницијатива.⁴ Дополнително, според Индексот за младински развој Македонија, 76,1 % од младите никогаш не волонтираа⁵.

² Види: „Влијанието на КОВИД-19 кризата врз лицата со попреченост во Северна Македонија“, Хелсиншки комитет за човекови права, 2021 година, <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/06/vlijanieto-na-kovid-19-vrz-licata-so-popprechenost.pdf>

³ Повеќе во: „Млади во криза“, МОФ, Реактор, ЗМАИ и група ГО, 2020 година: <https://mof.mk/wp-content/uploads/2021/07/Mladi-vo-kriza-2.0-Proshirena-verzija.pdf>

⁴ <https://mof.mk/wp-content/uploads/2021/07/WFD-26-FINAL-MK-za-web.pdf>

⁵ https://segaorg.mk/images/pdf/INDEX_MK.pdf

1. Актуелна законска рамка која ги уредува младинските политики и младинското учество

Согласно со законската рамка, во Република Северна Македонија под младинско учество се подразбира вклучување на младите во носењето на одлуки кои се од клучно значење за нив, активно учество на младите со генерирање на идеи и предлози за унапредување на положбата на младите во општеството, како и активно граѓанство и придонес во заедницата од страна на младите. Меѓутоа, активно учество самото по себе не подразбира само вклучување во одредена активност, туку тоа е процес во кој младите ги идентификуваат своите потреби, бараат решенија, планираат и имплементираат активности и имаат можност да носат одлуки во своите заедници и општеството во целина. Постојат повеќе начини на кои младите можат да учествуваат во донесувањето одлуки за прашања кои им се важни на нив и за целата заедница. Најчестите форми на младинско учество кои се забележани во современите европски општества се следниве:⁶

- Волонтерска работа;
- Учество во разни форми на неформално образование;
- Врсничка едукација - вклучување на младите во едукација на своите врсници;
- Младински совети, парламенти, форуми и други структури - традиционален начин на учество во процесот на донесување одлуки во рамките на меѓународни, национални, регионални или локални власти, училиштата, клубови, невладини организации итн.;
- Коменаџмент-системи кои постојат во некои институции (на пример, во Дирекцијата за млади и спорт на Советот на Европа), каде што одлуките се донесуваат заедно на еднаква основа со претставници на младите луѓе и претставници на властите;
- Консултации - се користат во процесот на донесување одлуки со цел да се искажат грижи и потреби и да се направат предлози.

Неколку законски решенија генерално ја дефинираат позицијата на младите во нашето општество, како на локално и национално ниво, така и во рамките на образовните институции.

Законот за младинско учество и младински политики⁷, донесен во 2020 година, е првото законско решение кое гарантира младинско учество и ги пропишува и признава формите на младинско здружување и организирање. Овој закон регулира како локална така и национална мате-

⁶ "Have your say!" - Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life Council of Europe (2008), стр .21.

⁷ <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-za-mladinsko-uchestvo-i-mladinski-politiki-16-01-2020.pdf>

рија поврзана со младинското учество, а со тоа отвора обврски за поддршка на младинското учество како кај општините, така и кај националните институции (Агенција за млади и спорт). Ова е првиот закон кој го дефинира младинското учество во Северна Македонија и гарантира учество на младите преку нивните претставнички тела во процесите на креирање политики и донесување одлуки кои ги засегаат нив. Предвидените младински центри и службеници за млади се средство за постојан контакт на младите со институциите. Законот предвидува донесување на локални стратегии за млади и на национална стратегија за млади со траење од 5 години, како најзначајни документи за разработка на активностите за млади кои ги планираат и спроведуваат институциите.⁸

Во **Законот за високото образование**⁹ донесен во 2018 година, се предвидува и гарантира студентско учество во управувањето на универзитетите. Ова законско решение е обемно и ја регулира материјата во високото образование, но најзначајно во овој контекст е гарантирањето независни студентски собранија кои на демократски начин ги пренесуваат ставовите и потребите на студентите на највисоко ниво во рамки на универзитетите.

И покрај отвореното прашање од страна на граѓанските организации и ученичките претставнички тела, во постоечкиот **Закон за средно образование**¹⁰ сè уште недостасува регулирање и гарантирање на ученичкото организирање и учество во процесите на донесување одлуки во училиштата.

Речиси е невозможно да се размислува за граѓанското општество без да се размислува за активни лица и групи кои дејствуваат на волонтерска основа. Волонтерството денес претпоставува организирани активности кои имаат три карактеристики: доброволност, благосостојба на друго лице или општа благосостојба и бесплатно обезбедување на услуга или активност.¹¹ Волонтерството во нашата земја е дефинирано во **Законот за волонтерство**.¹² Во него волонтерство се дефинира како доброволно давање на лични услуги, знаења и вештини и/или вршење на други активности во корист на други лица, органи, организации и други институции, без надоместок.

⁸ Повеќе во: Закон за младинско учество и младински политики, 2020 година <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-za-mladinsko-uchestvo-i-mladinski-politiki-16-01-2020.pdf>

⁹ Повеќе во: Закон за високото образование <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NOV.pdf>

¹⁰ <http://www.sonk.org.mk/documents/Zakon%20za%20sredno%20obrazovanie.pdf>

¹¹ <https://www.unv.org/sites/default/files/UNV%20Issue%20Brief%20-%20Basic%20Services%20and%20Volunteerism.pdf>

¹² Повеќе во: Законот за волонтерство, јули 2007, Службен весник на РМ бр. 85/2007 https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/precisten_tekst_volonterstvo.pdf

Имајќи ја во вид сликата за актуелните законски решенија и предлози, јасна е потребата од можности за вистинско демократско младинско вклучување, потребата од креирање на функционални младински сервиси, младински центри и можности за ефективна комуникација со образовните и локалните институции.

Единствено преку постојано следење и документирање на состојбите, изработка на препораки и застапување пред институциите со конкретни барања за младите може да се унапреди положбата на оваа категорија граѓани. Дополнително, преку овие пристапи може да се работи на намалување на разликите во можностите кои младите ги имаат во различни средини, особено преку унапредување на можностите на младите во руралните средини и помалите градови.

2. Методолошки пристап

2.1. Методолошка рамка

2.1.1. Цели на истражувањето

Основна цел на оваа студија е да се направи проценка на потребите, предизвиците и ризиците на младите од сите плански региони, преку согледување на перцепциите за квалитетот на живот на младите вклучени во истражувачкиот примерок, со цел идентификување на основните почетни вредности на индикаторите што ќе се користат за следење на напредокот на проектот.

Притоа, истражувањето е направено во однос на перцепциите на испитаниците за: квалитет на живот, образование, младинска политика, младинско учество и безбедноста на младите.

2.1.2. Предмет на анализата

Предмет на анализата е да се утврди перцепцијата на испитаниците за потребите, предизвиците и ризиците на младите лица на возраст од 15 до 29 години во различни средини во сите региони на нашата држава.

2.1.3. Методологија на истражувањето

Ова истражување се базира врз комбинација од квантитативни и квалитативни истражувачки постапки, со анализа на примарни, но и на секундарни податоци. Поконкретно, употребени се следните истражувачки техники за собирање на податоците:

- Преглед на литература;
- Фокусни групи;
- Онлајн анкета за млади на возраст од 15 до 29 години, на пригоден, национален примерок, преку платформата SurveyMonkey;
- Онлајн анкета за граѓански организации преку платформата SurveyMonkey.

Дизајнот на примерокот во ова истражување е изведен соодветно на предметот на истражување и расположливоста на податоците за селектирање на примерокот. Предметната популација во ова истражување се млади на возраст од 15 до 29 години и граѓански организации кои работат за и со млади.

Истражувањето за млади беше спроведено на примерок од 1 050 испитаници, во периодот јули - август 2021 година. За оваа цел, креирана е двојазична верзија (на македонски и албански) од прашалникот. Прашалникот наменет за граѓански организации го пополнија 61 организација.

Податоците се анализирани на квантитативно и квалитативно ниво, при што се користени следните истражувачки методи:

- Експлоративен метод;
- Дескриптивен метод;
- Компаративен метод;
- Експланаторен метод.

Квантитативните податоци добиени од анкетното истражување се анализирани на униваријантно, биваријантно и мултиваријантно ниво, со примена на соодветни статистички постапки во SPSS, кои се текстуално интерпретирани и визуелно претставени преку слики, табели, графикони и дијаграми. Квалитативните податоци од спроведените фокусни групи се наративно анализирани и вградени во тематската анализа на области.

Едно од ограничувањата на истражувањето е што се спроведе преку онлајн формат во тек на пандемија, при што не беше возможно целосно да се таргетираат млади во согласност со однапред дефинираниот примерок.

Со онлајн анкетата беа опфатени 1 050 испитаници што претставува доволно голем примерок за утврдување на перцепциите за квалитетот на живот кај младите во Република Северна Македонија, и примерокот е доволно репрезентативен за да може да генерализира за сите млади во Републиката. Истражувањето е спроведено на целата територија на Република Северна Македонија, во сите 8 статистички региони.

Сепак, не сите 1 050 испитаници одговориле на сите прашања. Собраните податоци се презентирани преку описни статистики, табели и слики, кои имаат за цел на јасен начин да ги опишат сите резултати, заклучоци и предлози. Дополнително, согласно со повикот за истражување, направена е десктоп анализа на националната легислатива и направени се претходни истражувања на оваа тема.

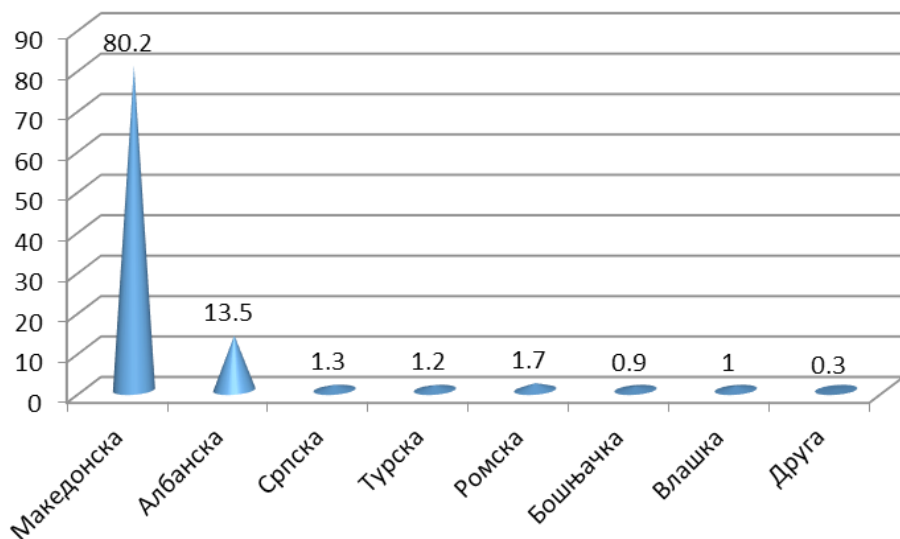
Во рамките на квалитативниот дел беа спроведени осум фокус групи од сите плански региони, вклучувајќи 69 млади лица:

Плански регион	Број на учесници
Вардарски плански регион	4
Скопски плански регион	7
Североисточен плански регион	12
Полошки плански регион	10
Пелагониски плански регион	11
Југоисточен плански регион	9
Источен плански регион	8
Југозападен плански регион	8

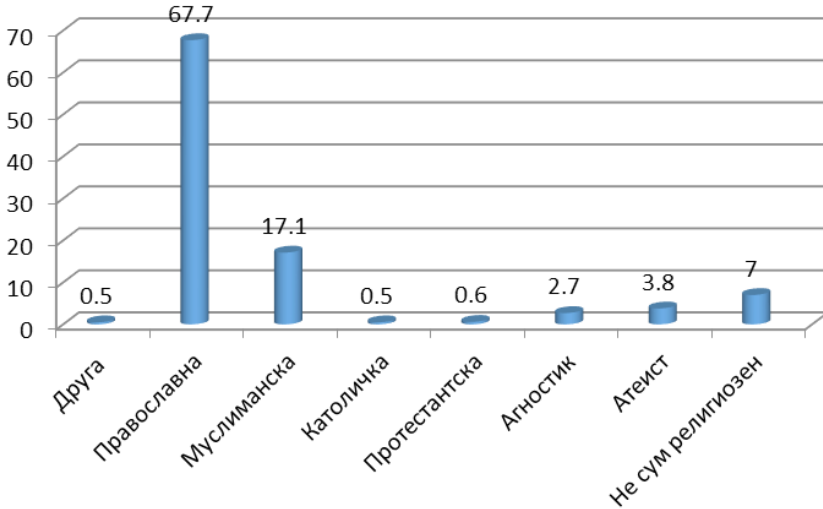
2.1.4. Истражувачки примерок

За потребите на анализата се пополнети 1 050 прашалници од лица на возраст од 15 до 29 години. 244 (23,2 %) од лицата се од машки пол, 689 (65,5 %) се од женски пол, 0,2 % истакнале дека се чувствуваат поинаку, а 11 % претпочитаат да не одговорат на ова прашање.

Испитаниците се поделени на 3 возрастни групи, и тоа на возраст од 15 до 19 години (N = 391), на возраст од 20 до 24 години (N = 351) и на возраст од 25 до 29 години (N = 185). Останатите (11,7 %) испитаници не дале одговор на ова прашање. Во однос на националната припадност, може да забележиме дека најголем процент од примерокот го сочинуваат претставници од македонска националност (80,2 %)

Кога станува збор за религиската припадност, 67,7 % од испитаниците се православни, 17,1 % муслимани, а 7,0 % истакнуваат дека не се религиозни.

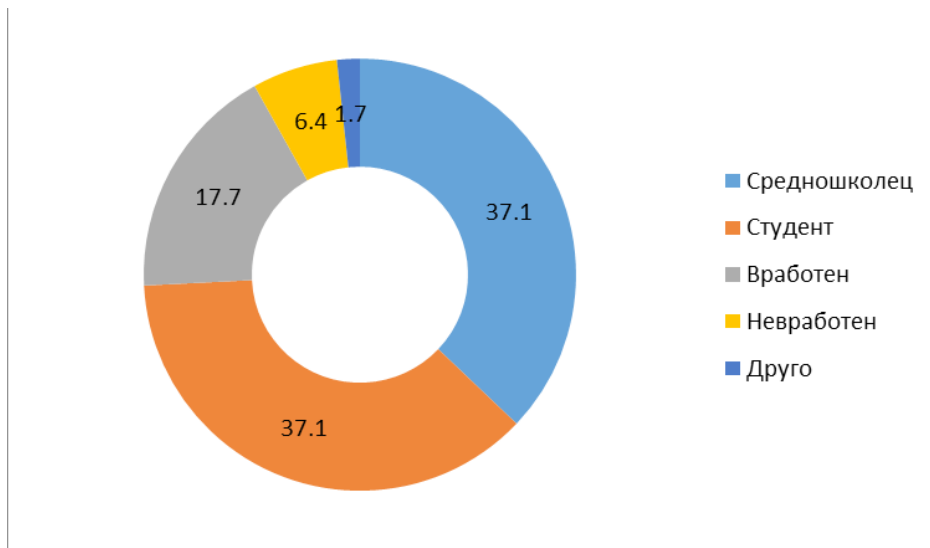

Испитаниците исто така имаат можност да истакнат дали имаат попреченост или не, при што 38 испитаници (4,1%), истакнуваат дека имаат попреченост, и тоа најчесто слаб вид (15 лица) и дефицит на внимание (9 лица).

	Фреквенција	Процент
Стектати/трауматски повреди на мозокот	3	0,3
Нарушување дефицит на внимание/ хиперактивност	9	0,9
Спектар на аспергер/аутизам	2	0,2
Слепост/слаб вид	15	1,4
Глувост/наглувост	4	0,4
Когнитивна попреченост или попреченост во учењето	1	0,1
Хронична болест/медицинска состојба	5	0,5
Проблеми со менталното здравје/ психолошка состојба	6	0,6
Физичка попреченост/подвижна состојба што влијае на одење	3	0,3
Физичка попреченост/подвижна состојба што не влијае на одење	3	0,3
Нарушување во говорот/комуникација	9	0,9

Во однос на местото на живеење, може да забележиме дека 81,3 % од испитаниците живеат во урбана, а 16,6 % во рурална средина.

Во рамките на нашиот примерок, најголем дел од испитаниците односно по 1/3 (37,1 %) се студенти и средношколци.

3. Резултати и заклучоци

Квалитетот на живот и перцепцијата на младите за иднината во нашата држава не е на завидно ниво и младите сметаат дека платите се ниски, а цената на производите расте и тоа ја отежнува ситуацијата да имаат стандард на живот како што посакуваат. Младите под квалитет на живот подразбираат достоинствено вработување, квалитетно образование, квалитетен социјален живот. Ја почитуваат и сакаат локалната средина, но можностите за избор се ограничени. Во однос на стандардот на живеење младите го делат мислењето дека стандардот ни е низок, но од друга страна има мала мотивираност кај младите да го подигнат и најчесто како најлесно решение се бира заминувањето од земјата во ЕУ. Она што е битно, е дека младите се свесни дека тие се оние кои треба да ја „дизајнираат“ својата иднина.

Слободното време на младите луѓе се сведува на посета на кафулиња и гледање ТВ, што ни оддалеку не е доволно за добар квалитет на живеење. Иако во голема мера квалитетот на живот се поврзува со материјалните услови како невработеноста, несоодветната или недоволно платената работа и лошите работни услови, сепак општествената атмосфера на политичка и економска несигурност има значајна улога, исто како и перцепцијата за лош образовен систем и постоење на дискриминација.

Младите сметаат дека **образовниот систем** не е добар, оценувањето е нереално, а дополнително, младите го чувствуваат притисокот на трендот „дека секој треба да студира“. Квалитетот на студирањето е опаднат заради зголемениот број факултети, а дипломите вредат помалку. Праксата не е системски уредена, почеста е кај средните стручни училишта, но и таму неретко се сведува на личен ангажман на ученикот. Покрај тоа и компаниите кои ги примаат практикантите немаат сериозен однос кон нив. Алармантен е податокот на присуство на дискриминација во образованието по повеќе основи и тоа: етничка, родова, според место на живеење, како и кај маргинализирани групи (ЛГБТ-популација, Роми и млади со попреченост).

Дигитализацијата на образованието е позитивно прифатена, заради големиот број на предности, особено во однос на лесната достапност до повеќе образовни ресурси, но проблем е што сите ученици немаат еднакви можности за настава. Младите сметаат дека реформите и дигитализацијата на образованието се процес за кој треба поопсежна дискусија и дебата за да се изнајдат најсоодветни решенија. Според младите, учениците и родителите не се вклучени и консултирани во образовниот процес.

Младите сметаат дека постои простор за подобрување на квалитетот на образованието на национално ниво, иако притоа се поставува прашањето колкави се ингеренциите на институциите во насока на подобрување на квалитетот на образованието. Според нив, иако има подобрување во наставните програми во споредба со минатото, сепак потребно е сè уште да се работи на програми кои ќе понудат кадар конкурентен на пазарот на трудот, ангажирање на компетентен наставен кадар и инвестирање во подобра техничка опременост на училиштата.

По завршување на средно образование изборот за вработување е многу мал. Најчесто шансата за успех не се бара во местото од каде младите потекнуваат и живеат, туку во Скопје. Посебно е демотивирачки кај младите фактот што на сите огласи се бара лице со работно искуство. Ова е нереално за сите оние кои тукушто дипломирале и бараат работа. За жал, во помалите општини, вработувањата се реализираат главно во јавните институции, додека приватниот сектор нема моќ да ги апсорбира младите кадри. Не постојат големи компании што можат да понудат квалитетна работа и соодветен работен статус на младите, заради што тие сметаат дека поволностите и поддршката од страна на државата треба да се зголеми. Особен проблем е што високообразовните кадри не можат да најдат соодветни работни места, особено од областа на електро, металуршките, технолошките и ИТ-струки за кои нема соодветни индустриски и корпоративни капацитети во локалните заедници.

Состојбата во полето на **младинската политика и младинското учество** во процесите на донесување одлуки не се разликува многу од онаа што е претходно констатирана како во други локални истражувања така и национално. Младите не се задоволни од квалитетот на постоечките мер-

ки и политики за младите луѓе. Дополнително на тоа, многу мал дел од младите се запознаени со Законот за младинско учество и младински политики како и со Националната стратегија за млади 2016 – 2025. Младите исто така не се информирани дали постои локална стратегија за млади во нивната општина.

Имено, младите немаат големо искуство да бидат консултирани во процесите на донесување одлуки како од страна на локалната самоуправа така и од други локални институции. Во некои од општините постојат одредени неформални механизми преку кои би можело да се обезбеди младинско учество во донесувањето одлуки, но потребно е овие механизми да се јакнат и развиваат. Заинтересираноста на младите е клучен фактор, а најдобриот и најблизок начин за такво учество и вклучување на младите во општественото одлучување се локалните младински совети преку кои младите може да лобираат за своите интереси. Она што е најбитно е дека младите имаат генерално позитивен став кон младинскиот активизам, иако моментално локалните младински совети, или ад хок консултативни процеси при изработка на стратешки документи, генерално не допираат до најголем дел од младите лица. Дополнително на тоа, најголем дел од младите не слушнале за локални младински совети како модел на учество. Како потврда за непостоење на ефективност на постоечките механизми за учество, ГО изјавиле дека немаат значителна соработка со локалните младински совети како и со општината.

Младите сметаат дека најдобар начин и мотивираност за да се вклучат во донесувањето одлуки на локално ниво е преку граѓанските организации, што е одлична можност за вклучување имајќи предвид дека најголем дел граѓанските организации вклучени во ова истражување делуваат на учество на младите во јавниот живот. Голем дел од граѓанските организации кои работат со млади функционираат врз основа на функционални политики и практики. Генерално граѓанскиот сектор има капацитети за застапување на локално и национално ниво, но и покрај тоа сепак ГО не се задоволни од нивото и од можностите за вклученост од страна на државата при процесите на креирање политики. Многу мал дел од организациите биле посуштински вклучени во одредени процеси во последните 12 месеци.

Од другата страна, мал процент на млади лобираат и учествуваат и на други начини политички со тоа што се кандидираат за советници или се симпатизери на одредена политичка партија и ја бранат нејзината идеологија. Што се однесува до местото на живеење, може да се види дека младите од поголемите општини имаат попозитивен генерален став за вклучување во заедницата преку волонтирање, препознавајќи го ентузијазмот и слободното време како важни фактори за активизам. Од друга страна, ГО имаат волја за вклучување на млади волонтери, но се соочуваат со тешкотии во однос на задржување на волонтерите преку систематски пристап кој ќе обезбеди квалитетно управување со волонтери на редов-

на основа. Младите сметаат дека иако формално имаат право на учество, сепак во реалноста тоа право не го уживаат „живеат во држава во која се живее од избори до избори“. Дополнително на тоа, и граѓанските организации сметаат дека младите немаат доверба дека нивниот глас ќе доведе до позитивни промени.

Младите се чувствуваат **небезбедни** на интернет. Кибербезбедноста многу влијае врз младата популација. Постои големо непознавање кај младите за начинот на кој можат да обезбедат заштита на интернет, не знаат каде и како се оставаат лични податоци и други информации што можат да се злоупотребат. Исто така, безбедноста по патната инфраструктура и движењето по улици се проблем и за лицата со попречености, но и генерално за младите. И покрај случаите на насилство, сопствената средина на младите ја доживуваат безбедно.

Младите најчесто се **информираат** преку социјалните мрежи при што многу малку се информирани за информации кои би биле лажни или непотполни. Младите треба да бидат повеќе информирани за овие појави и внимателно да ги користат информациите. За жал, ставот на младите е дека многу малку се застапени политиките на младите во нашите медиуми и дека медиумите многу малку придонесуваат кон подобрување на актуелната ситуација на младите.

4. Препораки

Појдовни точки за дефинирање на препораки се клучните наоди од спроведеното истражување. Оттука, препораките кои може да се увидат подолу се класифицирани согласно со областите кои се опфатени со истражувањето, а се однесуваат на квалитетот на живот, образование, младински политики и младинско учество, безбедност и медиуми и информации.

Секој сет на препораки е директно поврзан со резултатите односно со проблемите кои ги нотираа младите и граѓанските организации во ова истражување.

1. Квалитет на живот

- Креирање на фокусирани економски и социјални политики специфично насочени кон младите од помалку населените места, младите кои живеат во сиромаштија како и младите кои што се со атипичен развој односно лица со попреченост со цел подобрување на нивниот животен стандард
- Воведување на едукативни програми за финансиска писменост на младите во системот на образование и социјална поддршка
- Интегрирање на мерки за вработување на млади и младинско претприемништво во стратегиите за локален економски развој од страна на општините

2. Образование

- Подобрување на техничката опременост како и на ресурсите за квалитетна настава и учење во средните училишта
- Интегрирање на системски приод за спроведување на квалитетна пракса за учениците во средните училишта кој ќе овозможи адекватно мерење на постигнувањата
- Јакнење на координацијата помеѓу општините, средните училишта и бизнис- заедницата за подобрување на можностите за практичната настава, вклучувајќи сподедување на позитивни искуства од успешни бизнисмени и менаџери
- Јакнење на капацитетите на граѓанските организации за овозможување на неформално образование, со фокус на помалку развиените региони
- Воведување содржини за концептот на младинска работа во образовните содржини
- Да се зајакнат мерките за обезбедување еднаков пристап до образовните ресурси за сите ученици, особено за маргинализираните групи и за учениците од руралните средини
- Воведување на одржливи програми за ментално здравје во средните училишта
- Да се зголеми содржината во неформалното образование за важноста од волонтирање во заедницата

3. Младински политики и младинско учество

- Континуирано јакнење на знаењата на младите за придобивките од учеството во процесите на донесување одлуки и креирање политики
- Воведување на дигитални алатки за учество кои ќе обезбедат поголема достапност и слобода на младите да го изразат своето мислење
- Јакнење на улогата на граѓанските организации во промоција на Законот за младинско учество и младински политики помеѓу младите, но и следење на неговата примена со фокус на достапноста на соодветни буџетски средства за младински програми согласно со законот
- Промовирање на локалните младински совети предвидени во Законот за младинско учество и младински политики со цел запознавање на младите со нивната улога во насока на поголемо учество на младите во единиците на локалната самоуправа
- Јакнење на капацитетите на граѓанските организации за управување со волонтери согласно со позитивната законска регулатива и меѓународните практики во насока на поттикнување на волонтерски активности помеѓу младите
- Зајакнување на мерките за промовирање на придобивките од

младинската работа од страна на институциите и граѓанскиот сектор во насока на системско признавање и вградување во образовниот систем

- Зголемување на активностите за промоција на постоечките младински организации на локално ниво за своето делување, мисија и активности помеѓу младите во основните и средните училишта преку што ќе ја доближат младинската работа до младите
- Континуирано јакнење на капацитетите на граѓанските организации кон ефективно застапување на потребите на нивните целни групи, со фокус на воведување на практични и применливи организациски политики
- Воведување на практики од страна на институциите за посуштинско вклучување на граѓанските организации при процеси на креирање законски акти и политики поврзани со млади, со фокус на граѓански организации од помалку развиените региони

4. Безбедност

- Јакнење на капацитетите на граѓанските организации за развивање и примена на програми за превенција на насилство помеѓу младите, со фокус на учениците во средните училишта
- Креирање на ресурси за превенција и справување со насилството помеѓу младите во образовните институции
- Развивање на иновативни алатки кои ќе обезбедат платформа за пријавување насилство, како и обезбедување на стручна поддршка

5. Медиуми и информации

- Јакнење на медиумската писменост помеѓу младите, со фокус на препознавање лажни вести
- Подобрување на пристапот до квалитетни информации помеѓу младите од руралните средини
- Подигнување на свеста на младите за влијанието на социјалните медиуми во однос на препознавање на релевантни и точни информации

Литература

- “Have your say!” - Manual on the Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life Council of Europe (2008), p.21 Достапно на: <https://rm.coe.int/16807023e0>
- 2037 (XX). Declaration on the Promotion Among Youth of the Ideals of Peace, Mutual Respect and Understanding Between Peoples. General Assembly of United Nations Достапно на: <http://www.un-documents.net/a20r2037.htm>
- An EU Strategy for Youth – Investing and Empowering, A renewed open method of coordination to address youth challenges and opportunities, 2009 Достапно на: https://youth.gov.mt/wp-content/uploads/2020/02/youth-strategy-assessment-2009_en.pdf?e4b9cf&e4b9cf
- UNDP, (1992): Human Development Report, p.17 Достапно на: <https://digitallibrary.un.org/record/240245>
- Закон за младинско учество и младински политики, Достапно на: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-za-mladinsko-uchestvo-i-mladinski-politiki-16-01-2020.pdf>
- Национална стратегија за млади (2016-2025) Достапно на: <http://dpnsee.org/wp-content/uploads/2019/04/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0-%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%BC%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%B8-2016-2025.pdf>
- Национална стратегија за вработување на Република Македонија (2016-2020) Достапно на: <https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/strategii/Nacionalna%20Strategija%20za%20Vrabotuvane%20na%20Republika%20Makedonija%20za%20Vlada%2016102015.pdf>
- Акциски план за вработување на млади лица 2016-2020 година, Министерство за труд и социјална политика. Достапно на: http://dit.gov.mk/wp-content/uploads/2017/08/2016_Akciski-plan-za-vrabotuvanje-mladi-2016-2020-godina_MK-pv.pdf
- Закон за волонтерство Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/precisten_tekst_volonterstvo.pdf
- Студија за млади на Северна Македонија 2018/2019, Фондација Фридрих Еберт Достапно на: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/skopje/15292.pdf>
- Младинска вработеност во Република Северна Македонија – основна студија и препораки, Институт за европска политика - Скопје Достапно на: <https://epi.org.mk/post/13484>
- 10 години статус кво, истражување за социјалниот капитал на младите, Младински образовен форум, 2020 година. Достапно на: <https://mof.mk/wp-content/uploads/2021/06/10godiniStatusKvo-Mladinski-obrazoven-forum-1.pdf>

- Влијанието на КОВИД-19 кризата врз лицата со попреченост во Северна Македонија, Хелсиншки комитет за човекови права, 2021 година, Достапно на: <https://mhc.org.mk/wp-content/uploads/2021/06/vlijanieto-na-kovid-19-vrz-licata-so-poprechenost.pdf>
- Закон за младинско учество и младински политики, 2020 година. Достапно на: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-za-mladinsko-uchestvo-i-mladinski-politiki-16-01-2020.pdf>
- Закон за високото образование. Достапно на: <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20visokoto%20obrazovanie%20NOV.pdf>
- Закон за средно образование. Достапно на: <https://mon.gov.mk/stored/document/Zakon%20za%20srednoto%20obrazovanie.pdf>
- Законот за волонтерство, јули 2007, Службен весник на РМ бр. 85/2007
Достапно на: https://www.mtsp.gov.mk/content/pdf/zakoni/precisten_tekst_volonterstvo.pdf
- Млади во криза, МОФ, Реактор, ЗМАИ и група ГО, 2020 година. Достапно на: <https://mof.mk/wp-content/uploads/2021/07/Mladi-vo-kriza-2.0-Proshirena-verzija.pdf>
- Закон за младинско учество и младински политики. Достапно на: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2020/03/Zakon-za-mladinsko-uchestvo-i-mladinski-politiki-16-01-2020.pdf>
- Социополитичко учество на младите во Северна Македонија: апатија, оптимизам или разочараност? Фондација за демократија на Вестминсте, Младински образовен форум, 2019. Достапно на: <https://mof.mk/wp-content/uploads/2021/07/WFD-26-FINAL-MK-za-web.pdf>
- Родени во транзиција Ситуациона анализа на млади луѓе во Северна Македонија, УНИЦЕФ, 2020. Достапно на: <https://www.unicef.org/northmacedonia/reports/born-transition>
- Children's Participation From tokenism to citizenship, UNICEF, 2020. Достапно на: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf
- Индекс за младински развој Македонија, Коалиција СЕГА, 2018. Достапно на: https://segaorg.mk/images/pdf/INDEX_MK.pdf